Zöldi László

Örkény a Sztálin Vasműben

(Egy poén változatai)

Az írók közelében megtanultam, hogy miről ismerhető fel a dilettáns. Arról, hogy ha riportot vagy színdarabot ír, akkor mindegyik riportalanya/szereplője az ő nyelvén beszél. Az igazi riporter és író viszont egyéníti a partnereit és teremtményeit. Ezért aztán a házmesterek és a kocsmapultnál álldogálók nem föltétlenül az akadémikusok nyelvét használják. Egyszerűbben szólva csak úgy röpködnek a lófaszok a levegőben.

Mindez onnan jutott az eszembe, hogy a népies kifejezés köziratban is polgárjogot nyert. Az Országgyűlési Napló 2019. október 21-i számában ez olvasható: „Dr. Hadházy Ákos képviselő helyén ülve felmutat egy táblát, amelyen a következő szöveg látható: »A lónak a faszát! «" A honatya civilben állatorvos, és nyilván tanulta az egyetemen, hogy az említett testrész indulatot is kifejezhet. Valaminek vagy valakinek a tagadását is jelenti, ezúttal például a miniszterelnöki hatalomgyakorlás elutasítását. Egy irodalmi portál digitális felületén azonban nem bocsátkoznék az aktuálpolitika értelmezésébe. Beérem azzal, amit évtizedekkel ezelőtt, az Élet és Irodalom akkori szerkesztősége közelében, a Nimród nevű talponállóban hallottam egy Kossuth-díjas írónktól.

A történetet úgy foglalom össze, hogy az ötvenes évek legelején Dunapentelén javában építették a későbbi Sztálinvárost. A félig kész Sztálin Vasműbe írókat és riportereket hívtak, hogy megörökítsék a szocialista ipar legszebb pillanatait. Köztük volt Örkény István is. A vasmű párttitkára kísérte őket a kohó épületébe, és lendületesen magyarázta, hogy két hét, legföljebb egy hónap múlva itt már acél fog folyni. Egy pillanatra megakadt tekintete az egyik vendégen, mintha ismerős volna az arca. Némi zökkenő után lelkesen folytatta a kiselőadást, ám a látogatás végén odament Örkényhez, és megkérdezte tőle, hogy nem ismeri-e valahonnan. Amikor kiderült, hogy az író papája működtette Pesten, a Rákóczi út és a Nagykörút kereszteződésénél lévő Österreicher-gyógyszertárt, ahol a pártitkár patikussegéd volt, bizalmasan átkarolta a vállát, és azt súgta a fülébe: „Österreicher úr, a lófasz fog itt folyni, nem acél."

Igyekeztem utánanézni az Örkény tollára kívánkozó anekdotának, és az időben visszafelé menet az első utalást az Index.hu 2016. november 17-i számában találtam. Nagy Attila Károly üdvözölte „Örkény István legendás egypercesét." A történetet nem találtam ugyan az Egyperces novellák 1991-es kiadásában, megtaláltam viszont a 2004-esben Radnóti Zsuzsa dramaturg magyarázó jegyzetével. Az író özvegye kifejtette, hogy Az a bizonyos sztálinvárosi anekdota című egypercest a férje helyett írta meg, „a rendelkezésére álló dokumentumok alapján". Az ő változatában így hangzott ama bizonyos poén: „Akkor elárulom író úr. Lófasz fog itt folyni, nem acél." A dokumentumok pedig érdekes előzményekről árulkodnak.

Tíz évvel a Sztálin vasmű avatása után, 1960. június 10-én cikk jelent meg a Magyar Nemzetben. A finom tollú újságíró, Tamás István úgy írta meg az örkényes történetet, hogy Szabónak nevezte az íróvendéget, akit felismert a hivatalos kísérő, és félrevonva ezt mondta neki: „Nyavalya lesz itt, kérem, nem kohó." Örkény István helyreigazítási kérelemmel fordult a napilap főszerkesztőjéhez, Mihályfi Ernőhöz. Közölte a többszörös miniszterrel és miniszterhelyettessel, hogy ő nem Szabóként volt Sztálinvárosban, hanem Örkényként, és „Az illető nem nyavalyát mondott, hanem lófaszt." A pontosítás persze nem jelent meg az újságban, de a kacifántos epizód alkalmat teremtett arra, hogy Radnóti Zsuzsa fölvegye az Egyperces novellák 2004-es kiadásába.

Most már csak két mozzanat várt tisztázásra. Az egyik az, hogy a Nimród pultjánál miért nevezték Österreichernek Örkény Istvánt. Apja ugyanis, Österreicher Hugó 2006-ban magyarosított Örkényre, íróvá lett fia tehát már Örkényként született 2012-ben. Ettől persze a patikussegédből lett párttitkár még urazhatta a hajdani gyógyszertár-tulajdonos eredeti nevén. De vajon párttitkárként fogadta-e az író- és riporter-küldöttséget? Miskolczi Miklós, Dunaújváros krónikása összegyűjtötte az ilyen és ehhez hasonló történeteket, a Kacagtató Sztálin-városi anekdoták című könyv 2013-ben jelent meg. A Mi fog itt folyni? című szösszenetben két ponton változtatott a szerző.

A vendégeket a helyi források szerint nem a párttitkár, hanem a főmérnök kísérte, aki délelőtt, a Vasműben még elvtársozta Örkényt. Délután viszont a Béke téri Késdobálóban ismét összefutott vele, és két rum között kiderült, hogy az úgynevezett Österreicher-patika tulajdonosának a fia. Ekkor mondta neki bizalmasan: „Österreicher úr, lófasz fog itt folyni, nem acél."